

Tafsir Dergisi - Tafsir Journal

e-ISSN: 2792-078X

Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 2 (Kasım/ November 2023): 62-77

Kur'an-ı Kerim'de Kıssaların Tekrar Edilme Sebepleri Reasons for Repeating the Parables in the Holy Qur'an

Ertuğrul Aydın

Yüksek Lisans Öğrencisi

Zonguldak, Türkiye

e-mail:esemmaatu@hotmail.com

orcid.org/ 0000-0002-9078-5926

Makale Bilgisi/Article Information Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 10.06.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 25.08.2023

Yayın Tarihi/Pub Date: 30.11.2023

Atıf/Cite as

Aydın, Ertuğrul. Kur'an-ı Kerim'de Kıssaların Tekrar Edilme Sebepleri, Tafsir Dergisi 3/2 (Kasım 2023), 62-77.

Aydın, Ertuğrul. Repetition Fact in The Qur'an Parables, Tafsir Journal 3/2 (November 2023), 62-77.

İntihal/Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. Published by Tafsir Journal, Turkey. <http://www.tafsirdergisi.com/index.php/tafsir/index>

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de Kıssaların Tekrar Edilme Sebepleri¹

Öz

Kur'an kıssaları, geçmişten günümüze kadar eğitimden felsefeye, psikolojiden sosyolojiye, edebiyattan dine birçok farklı alanda çeşitli yönleriyle araştırılmıştır. Kıssalar üzerinde bu kadar çok çalışma yapılmasının sebeplerinden biri ondaki dil ve üslûptur. Zira kıssalarda geçen konular muhataplara çeşitli üslûplarla anlatılmaktadır. Kıssalarda yer alan bu üslûp özelliklerinden biri de tekrarlardır. Kur'an-ı Kerim'de büyük bir yer tutan kıssalar incelendiğinde bazı kıssaların bir defa anlatıldığı görülür. Bunlar arasında Hz. Yûsuf ve Hz. İlyas gibi kıssalar sayılabilir. Bazı peygamber kıssaları ise Kur'an'da birçok defa anlatılmasına rağmen bazı kesitleri sadece bir defa zikredilir. Bunlar arasında Hz. Mûsâ ile Sâlih kul kıssası, Hz. Mûsâ ile İsrailoğulları arasında geçen bir ineği kurban etme kıssası ve Hz. Mûsâ ile İsrailoğullarının mukaddes arza girmelerinin anlatıldığı kıssa sayılabilir. Buna karşılık Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Lût, Hz. Sâlih, Hz. Şuayb, Hz. Hûd, Hz. Mûsâ, Hz. İsa, Hz. Meryem gibi kıssalar ise Kur'an'ın çeşitli sûrelerinde birçok defa yinelenmektedir. Bu makalede kıssaların Kur'an'da tekrar edilmelerinin bazı sebepleri incelenmiştir. Araştırmada yöntem olarak farklı surelerde bazı kıssaların tekrarlanan kısımları ile ilgili örnekler verilmiştir. Daha sonra ilgili kısımlar mukayese edilerek aralarındaki farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada kıssaların tekrar edilmelerinde bir sebep olarak gördüğümüz Kur'an'ın metin yapısı ve üslûbu ile bağlamsal ve tarihî şartlar üzerinde de durulmuştur. Bu çalışma ile kıssaların tekrarlanan kısımlarında gereksiz ve anlamsız bir tekrarın olmadığı, her bir sûrede çeşitli sebeplerden dolayı yinlendikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın neticesinde ise kıssaların Kur'an'da her geçtiği surede farklı nedenlerden dolayı yinlendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere çeşitli tefsir kaynaklarından, tekrarlar ile ilgili yazılan makalelerden ve ilmî eserlerden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Tekrar, Kıssa, Üslûp

Reasons for Repeating the Parables in the Holy Quran

Abstract

Quranic parables have been researched in various aspects from past to present in many different fields, from education to philosophy, psychology to sociology, literature to religion. One of the reasons why so much work has been done on parables is the language and style in them. Because the topics in the parables are explained to the addressees in various styles. One of these stylistic features in parables is repetition. When the parables that occupy a large place in the Holy Quran are examined, it is seen that some of them are told only once. Among these, parables such as *Yusuf* (Joseph) and *İlyas* (Elijah) can be mentioned. Although some parables of prophets are repeated many times in the Quran, some sections of them are mentioned only once. Among these, the parable of *Musa* (Moses) and the servant with good action, the parable of sacrificing a cow between *Musa* (Moses) and the Israelites, and the parable of *Musa* (Moses) and the Israelites entering the holy earth can be counted. On the other hand, parables such as *Adem* (Adam), *Nuh* (Noah), *İbrahim* (Abraham), *Lût* (Lot), *Salih* (Saleh), *Şuayb* (Shuaib), *Hûd* (Hud), *Musa* (Moses), *İsa* (Jesus) and *Meryem* (Mary) are repeated many times in various *surahs* of the Quran. In this article, focuses on some of the reasons why stories are repeated in the Quran. With this, it has been attempted to show that there is no same, unnecessary or meaningless repetition in the repeated parts of the parables, and that they are repeated in each *surah* for various reasons. As a method in the research, verses related to some parables repeated in different *surahs* were mentioned. Then, the relevant verses were compared and

¹ Bu çalışma, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde devam eden "Kur'an Kıssalarında Tekrar Olgusu" isimli yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

the differences between them were tried to be determined. In addition, the text structure and style of the Quran and the contextual and historical conditions were emphasized. In this study, especially the Holy Quran, various exegetical sources, articles written about repetitions and scientific works were used. At the end of the study, it was concluded that the parables were repeated in each *surah* for various reasons.

Keywords: *Tafsir*, Quran, Repetition, Parables, Style.

Giriş

Kur'an-ı Kerîm, bütün insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak gibi ulvî bir gaye için Yüce Allah tarafından gönderilmiş mucize bir kitaptır. Bu kitabı mucize kılan yönlerinden biri, onun mesajlarının şaşmaz, değişmez, dosdoğru hakikatleri barındırmasıdır. Bir başka yönü ise eşsiz bir üslûp zenginliğine sahip olmasıdır. Kur'an'ın metin yapısı incelendiğinde, ilahi hakikatleri muhataplarına tekdüze bir şekilde değil, çeşitli anlatım biçimleri ile sunduğu görülür. Mesela Kur'an'da mecazlar, teşbihler, meseller, kıssalar, hitaplar, yeminler, fasılalar gibi üslûp özellikleri bunlardan bazılarıdır. Kur'an'ın bu üslûp özelliklerinden birisi de tekrarlardır. Tekrarlar, Kur'an'ın en ehemmiyetli anlatım özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Kur'an'daki tekrarlar bazen bir lafzın tekrarlanması şeklinde karşımıza çıkarken bazen de bir mananın veya konunun tekrarlanması şeklinde meydana gelir. Lafzî tekrarlar, Kur'an'da daha çok bir harfin, kelimenin, ibarenin veya âyetin aynen yinelenmesi biçiminde geçer. Bu tekrar çeşidi kendi içinde faydalı (müfid) ve faydasız (gayri müfid) olmak üzere ikiye ayrılmıştır.² Kur'an'da, lafız tekrarlarının geçtiği yerlerde dil ve anlam açısından gereksiz bir yineleme söz konusu değildir. Zira tekrarlanan her lafız, bulunduğu surenin içerisinde bir bağlam doğrultusunda tekrarlanmaktadır. Diğer bir deyişle sözün bağlamı, kelime veya cümlenin orada tekrarlanmasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla Kur'an'da yer alan lafzî tekrarlarla ilgili olarak tekrarların, Kur'an'ın insicamını, acıklılığını ve ahengini bozduğu iddia edilemez. Aksine lafzî tekrarlar çıkarıldığında Kur'an üslûbunun, uyum ve ahenginin bozulacağı söylenebilir.³ Mana tekrarları ise bir lafzın aynen değil de yine kendi anlamını barındıran başka bir kelimeyle ifade edilmesi şeklinde olur.⁴ Buna konu tekrarları da denir.⁵ Kur'an'da mana tekrarlarının kapsamına ulûhiyet, ubûdiyet, nübüvvet, sabır, şirk, adalet, takva, cihad, kıssalar v.b. çeşitli konular girer.⁶ Kur'an'daki bu tekrar türünün esasını ise kıssalar oluşturmaktadır. Kur'an'da yer alan mana tekrarlarında tam bir tekrar yoktur. Çünkü mana tekrarlarının geçtiği ayetler incelendiğinde, bu ayetler arasında anlam farklarının olduğu ve her ayette başka bir boyutun ele alındığı görülmektedir.⁷

1. Kur'an-ı Kerîm'de Kıssaların Tekrar Edilme Sebepleri

Kur'an'da bazı kıssalar farklı surelerde birden fazla zikredilmişlerdir. Bu kıssaların Kur'an'da tekrar edilmelerinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepler şöyle sıralanabilir:

1.1. Peygamberlerin Davalarının Bir Olmasından Dolayı Kıssaların Tekrarlanması

Kur'an kıssalarında anlatılan hususlar, insanoğlunun ilk atası aynı zamanda ilk peygamberi olan Hz. Âdem ile başlayan ve Hz. Muhammed (s.a.s.) ile nihâyete eren insanlık serüveninin ortak tecrübeleridir. Bu ortak tecrübe bize, insanlıkla peygamberlik kurumunun ayrılmaz iki gerçeklik olduğunu göstermektedir. Bu yüzden insanın mevcut olduğu yerde peygamberlik kurumu da her zaman var olagelmıştır.⁸

² Mustafa Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021), 39.

³ Erdoğan Baş, *Kur'an'ın Üslûbu ve Tekrarlar* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2003), 94.

⁴ Ali Erbaş, *Kur'an'daki Tekrarlar ve Hikmetleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 87.

⁵ Baş, *Kur'an'ın Üslûbu ve Tekrarlar*, 11.

⁶ Baş, *Kur'an'ın Üslûbu ve Tekrarlar*, 39.

⁷ Baş, *Kur'an'ın Üslûbu ve Tekrarlar*, 38.

⁸ Celil Kiraz, "Peygamberlerin Mesajlarındaki Birlik ve Bütünlük", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2001), 243.

Ne zaman ki nübüvvet kurumunun mümessili konumundaki peygamberlerin tebliğ ettikleri temel prensiplerde sapmalar meydana gelmiş, o zaman Yüce Allah, sapmanın yaşandığı toplumlarda baş gösteren bozulmaları ıslah etmek, kendi varlığını insanlara hatırlatmak ve içerisinde buldukları kargaşa ortamını ıslah etmek için her topluma peygamber göndermiştir. Nitekim Yüce Allah'ın; *"Geçmiş her ümmet içinde mutlaka bir uyarıcı buluna gelmiştir."*⁹ *"Her toplumun bir peygamberi vardır."*¹⁰ şeklindeki beyanları bu ilahi yasanın birer ifadesidir.

Tarih boyunca insanlara nasıl bir hayat süreceklerinin yolunu gösteren tüm peygamberleri Yüce Allah seçmiştir. Bunun tabii bir neticesi olarak da, gönderilen tüm ilâhî mesajlar, birçok açıdan birbirleri ile benzerlik göstermektedir. Çünkü hepsinin göndereninin aynı olması, mesajların içeriklerinin tabii olarak benzer olmasına sebep olmuştur.¹¹ Nitekim *"Allah, Nûh'a emrettiği şeyleri, size de dîn olarak buyurmuştur. Sana, İbrâhîm'e, Mûsâ'ya ve İsrâ'ya da vahyettik: Dîne bağlı kalın, onda ayrılığa düşmeyin."*¹² beyanı, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelip geçen tüm peygamberlerin anlattıkları dinlerin esas itibarıyla bir olduğunu ifade eder. Ayrıca görevlendirilen bu peygamberlerin aynı dinin temsilcileri olduğunu, aynı Allah'tan emir aldıklarını ve davetlerindeki mesajların aynı nitelikte olduğunu gösterir.¹³

Kur'an'da Peygamberlerin toplumlarına ilettikleri mesajların içerik olarak birbirine benzer nitelikte olduğuna dair birçok örnek bulmak mümkündür. Mesela Şuarâ sûresinde peşe peşe kıssaları anlatılan Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Lût ve Hz. Şuayb kıssaları buna örnek gösterilebilir. Bu sûrede *"Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Bunun için sizden bir karşılık beklemiyorum. Benim ecrimi vermek yalnız âlemlerin rabbine aittir. Artık Allah'a isyandan sakının ve bana itaat edin"* ifadeleri beş defa tekrar edilmiştir.

Başka bir örnek ise Hûd sûresi bağlamında bazı peygamberlerin ulûhiyet inancını tesis edebilmek için kavimlerine söyledikleri sözlerin yer aldığı kısımlardır. Bu kısımlar muhtelif âyetlerde şu şekilde zikredilmiştir:

*"Andolsun, biz Nuh'u kavmine elçi gönderdik. Onlara: «Ben (dedi), sizin için apaçık bir uyarıcıyım. Allah'tan başkasına tapmayın! Ben, size (gelecek) elem verici bir günün azabından korkuyorum."*¹⁴

*"Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u (gönderdik). Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Siz yalan uyduranlardan başkası değilsiniz."*¹⁵

*"Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih'i (gönderdik). Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. O sizi yerden (topraktan) yarattı. Ve sizi orada yaşattı. O halde O'ndan mağfîret isteyin; sonra da O'na tevbe edin. Çünkü Rabbim (kullarına) çok yakındır, (dualarını) kabul edendir."*¹⁶

*"Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik). Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin! Sizin için ondan başka tanrı yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Zira ben sizi hayır (ve bolluk) içinde görüyorum. Ve ben, gerçekten sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum."*¹⁷

Bu âyetlerde Peygamberlerin kavimlerine yönelik bu uyarılarının aynı doğrultuda olduğu ve birbirine benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Bu durum, ilk bakıldığında zikredilen peygamberlerin sözlerinde bir tekrarın olduğu izlenimi vermektedir. Ancak bu kavimlere gönderilen peygamberlerin her birinin yaşadığı dönemin ve muhatap oldukları kitlelerin farklılaşması, bahsi geçen peygamberlerin bu sözlerinde bir tekrarın olmadığını

⁹ Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî, çev. Hayrettin Karaman v.d (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), el-Fâtır 35/24.

¹⁰ el-Yûnus 10/47.

¹¹ Kiraz, "Peygamberlerin Mesajlarındaki Birlik ve Bütünlük", 241.

¹² eş-Şûrâ 42/13.

¹³ Kiraz, "Peygamberlerin Mesajlarındaki Birlik ve Bütünlük", 243.

¹⁴ el-Hûd 11/25-26.

¹⁵ el-Hûd 11/50.

¹⁶ el-Hûd 11/61.

¹⁷ el-Hûd 11/84.

gösterir. Bu sebeple farklı zamanlarda gönderilen peygamberlerin kıssaları ve her birinin ümmetlerine tebliğ ettikleri bu sabit temel ilkeler tekrar olarak değerlendirilmemiştir.¹⁸

1.2. Kur'an'da Kıssaların Bir Yerde Bütün Halinde Değil de Parçalar Halinde Anlatılmasından Dolayı Tekrarlanması

Kur'an-ı Kerim'in metinsel yapısı incelendiğinde günümüz mu'tad (alışılmış) kitaplarındaki gibi konu esasına göre bölümlere ayrılmadığı görülmektedir.¹⁹ Kur'an, bir konuyu muhatabına anlatırken, bir bütün halinde değil de parça parça anlatmaktadır. Mesela Kur'an'ın en temel konularından birisi olan tevhid ilkesi, Kur'an'da bir yerde bütün olarak değil, farklı bağlamlarda çeşitli sûrelerde defalarca anlatılmıştır. İşte Kur'an'da anlatılan konuların bir bütün halinde değil de kesitler halinde zikredilmesi tekrarları meydana getirmiştir.²⁰

Kur'an'ın genelinde hâkim olan bu durumun, Kur'an kıssaları için de geçerli olduğu söylenebilir. Kur'an'da Hz. Yûsuf kıssası hariç, tüm kıssaların tek sûrede bir bütün şeklinde değil, farklı sûrelerde bölümler halinde zikredilmiştir. Buna göre tekrar edilen kısma, konu edildiği sûrelerde her defasında yeni bir unsur eklenerek veya başka bir husus gündeme getirilerek sunulur. Mesela, ilk peygamber olan Hz. Âdem kıssası bunun için güzel bir örnektir. Bu kısma, Kur'an'da sekiz ayrı sûrede anlatılmıştır. Bakara sûresinde kısma Allah'ın nimetlerini hatırlama sadedinde anlatılmaktadır. A'raf sûresinde ise Allah'ın verdiği nimetlere karşı insanoğlunun ne kadar az şükrettiği vurgusu yapılmıştır. Hicr sûresinde ise insanın ve cinin yaratılış maddesinden bahsedilerek, bu iki maddenin birbirinden üstün olmadığına dikkat çekilmiş, İblis'in bunu dayanak göstererek kendisini Hz. Âdem'den daha hayırlı görmesinin cahilce bir tutum olduğu ifade edilmiştir. Kehf sûresinde İblis'in insanın hasmı olduğu ve bundan dolayı onun türünden olanlarla dostluk kurulmaması gerektiği bildirilmiştir. Tâhâ sûresinde ise insanın zayıf tabiatlı olmasından dolayı her zaman Allah'ın yardımına muhtaç olduğu hatırlatılmıştır.²¹

Hz. Yûnus kıssası da bu konuyla alakalı diğer bir örnektir. Bu kısma, Kur'an'da altı yerde geçmektedir. Kıssanın anlatıldığı Nisâ ve En'âm sûresinde Hz. Yûnus, vahiy gönderilen peygamberler arasında zikredilirken,²² Yûnus sûresinin 98. âyetinde Hz. Yûnus'un halkının inkârdan vazgeçerek helâktan kurtuldukları haber verilmektedir. Enbiyâ sûresinin 87-88. âyetlerinde ise Hz. Yûnus'un tebliğinin başlangıcında halkının kendisine inanmamasına öfkelenerek ülkesinden kaçtığı, ancak Allah tarafından sıkıntıya maruz kalınca hata yaptığının farkına vararak karanlıklar içinde, "*Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!*" diyerek Allah'a yalvardığı; bunun üzerine duasının kabul edilip sıkıntı ve gamdan kurtarıldığı bildirilmektedir. Kalem sûresinin 48-50. âyetlerinde ise Hz. Yûnus'un sabırsızlık göstererek öfkeye kapılması eleştirilmiş, ardından Allah'ın lütfuyla içinde bulunduğu sıkıntılı halden kurtarıldığı ifade edilmiştir. Saffat sûresinin 139-148. âyetlerinde ise Hz. Yûnus'un ülkesinden gittikten sonraki durumu hakkında bilgiler verilmiştir.²³

Netice itibariyle Kur'an'ın farklı sûrelerinde anlatılan bir kıssanın kesitler halinde sunulması zahirde bir tekrarı meydana getirmektedir. Ancak kıssada bahsi geçen kesitin her defasında farklı bir boyutu ile gündeme getirilmesi ve her zikredildiği yerde bir yenilik ve çeşitlilik ile sunulması, kıssaları bilindik anlamda tekrar olmaktan çıkarmıştır.

¹⁸ İdris Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri* (Ankara: Otto Yayınları, 2019), 233.

¹⁹ Suat Yıldırım, "Kur'an'ı Kerim'in Muhtevası", *Vahyin Nuzûlünün 1400. Yılında Hz. Muhammed (s.a.s.) -Milletlerarası İlmî Toplantı-* (2011), 318.

²⁰ Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*, 228.

²¹ Mehmet Sofuoğlu, *Tefsire Giriş* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 99.

²² en-Nisa 4/163; el-En'âm 6/86.

²³ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 4/552-554.

1.3. Kıssaların Konu Edildiği Sûrelerde Bağlamlarının Farklı Olmasından Dolayı Tekrarlanması

Kuşkusuz her kitabın olduğu gibi Kur'an'ı tilavet etmenin ve anlamının da birtakım kuralları vardır. Bu kuralların uygulanması her kitabın sağlıklı bir biçimde anlaşılabilmesine yardımcı olmaktadır. Yaygın kullanımıyla siyak ve sibak ilkesi de, bu kurallardan biridir. Siyak, Türkçede bağlam kelimesi ile karşılanmaktadır. Bu kelime sadece Kur'an'la ilgili bir husus olmayıp, her hangi bir metinle veya davranışla da alakalı olan evrensel bir olgudur. Bu anlamda insanın yüzünde beliren bir gülümsemeden, bir çiçeğin açmasına veya konuşma ya da yazma sırasında bir cümlenin hatta bir kelimenin sarf edilmesine varıncaya kadar hemen her şeyin siyakla alakalı olduğu görülür.²⁴

Kur'an'da yer alan her ifade bir bağlamda geçmektedir. Kur'an'daki âyetlerin kendi iç dinamiğinde önceki ve sonraki âyetlerle bir bağlantısı olduğu gibi sûrelerin de kendi iç sistematiği içerisinde, önceki ve sonraki sûrelerle bir irtibatının olduğu görülür. Kur'an'da geçen bazı konuların ise siyak kapsamında adeta bağımsız olarak ele alındığı hissedilir. Fakat incelendiğinde her konunun yine Kur'an'ın diğer konularıyla doğrudan veya dolaylı bir şekilde irtibatlı²⁵ olduğu fark edilir. Kur'an'ın âyetler ve sûreler arasındaki bu münasebetini Draz, "*En Mühim Mesaj Kur'an*" adlı eserinde şöyle ifade eder:

"Parça parça vahyedilen uzun bir sûreyi okuyan cahil birisi, dağınık bir takım manalar ve rastgele toplanmış malzeme ile karşı karşıya bulunduğunu zannedebilir. Fakat iyice düşünürseniz, o sûrenin, bir esasa göre düzenlendiğini, ana bölümlere ayrıldığını, bazı küllî maksatlar esas alınarak muhkem bir bina teşkil ettiğini, sonra her ana bölümün tâli bölümlere ayrıldığını, keza her bir bölümün de kendi içinde bölündüğünü görürsünüz. Siz o binanın bölümlerinde dolaşırken, bir elden çıkmış ve kapsamlı bir plana göre yapılmış, büyük bir binanın odaları ve salonlarında dolaştığınızı hissedersiniz."²⁶

Kur'an'ın kendi iç sistematiği içerisindeki bu insicâmının sebebi, aslında bizim düşündüğümüz hedefin yanında zikredilen irtibatı sağlayan başka hedeflerinin bulunmasından dolayıdır. Çünkü değil bir âyet grubu, bazen bir terkip bile birkaç hedef birden gözetebilmektedir.²⁷ Dolayısıyla bütün parçalar, buldukları mana çerçevelerinde üzerlerine düşeni yaparken, Kur'an'ın manzumesi içindeki diğer birimlerle olan ilişkilerini de sürdürürler.²⁸

Kur'an'ın âyetleri ve sûreleri arasında görülen bu siyak-sibak uyumunu Kur'an kıssalarında da görmek mümkündür. Kıssaların, Kur'an'daki konularına bakıldığında Yûsuf kıssası hariç, diğer kıssaların çeşitli sûrelere paylaştırıldığı görülür. Kıssaların paylaştırıldıkları bu sûreler ise farklı bağlamlarda yer alır. Bununla Kur'an, aynı kıssayı, her defasında farklı ayrıntılar ilave ederek; yeniden ele almaya ve eklenen taraflarıyla, çeşitli öğütler vermeyi amaçlar. Bundan dolayı, dini maksad onun tekrardan ele alınmasını gerektirir ve böylece kissa, farklı bir üslûp ve yeni detaylarla bir defa daha karşımıza çıkar. Ancak bu münasebet, ayrıntı ve üslûptaki değişiklik ve yenilik, muhatapta öylesine bir etki meydana getirir ki, onu daha önce işitmemiş ve görmemiş intibai uyandırır.²⁹

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'e oğlu İshak'ın müjdelenmesi ile Lût kavminin helak edilmesinin anlatıldığı sahneler buna örnek olarak verilebilir. Bu sahneler, Kur'an'da Hûd, Hicr, Ankebût ve Zâriyât sûrelerinde geniş bir şekilde tekrar edilmekte ve aşağı yukarı aynı hususlara değinilmektedir. Ancak bu sahneler, zikredildikleri sûrelerin içinde, geçtikleri bağlamlarıyla birlikte incelendiğinde, konu ve bağlamlarıyla sergiledikleri güçlü uyum ve

²⁴ Mustafa Ünver, "Kur'ani Siyakın Metinsel Boyutları Üzerine Yeni Bir Öneri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1996), 239.

²⁵ Ünver, "Kur'ani Siyakın Metinsel Boyutları Üzerine Yeni Bir Öneri", 245.

²⁶ M. Abdullah Draz, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*, çev. Suat Yıldırım (İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006), 181-182.

²⁷ Ünver, "Kur'ani Siyakın Metinsel Boyutları Üzerine Yeni Bir Öneri", 245.

²⁸ Halis Albayrak, *Kur'an Bütünlüğü Üzerine* (İstanbul: Şule Yayınları, 2020), 163.

²⁹ Suat Yıldırım, "Kur'an'ı Kerim'de Kıssalar", *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3 (1979), 49-50.

bütünlük açıkça müşâhade edilebilir. Örneğin ilgili sahneler el-Hicr sûresinde şu âyetlerden sonra anlatılmaya başlanır: “Kullarıma Benim (nasıl) çok affedici ve merhamet edici olduğumu haber ver. (Bununla birlikte) azabımın da çok acı olduğunu (yine onlara haber ver.)”³⁰ Bu âyetler, daha önce anlatılanlarla da büyük bir irtibat sergilemekle birlikte, Hz. İbrahim ve Hz. Lût kıssalarıyla da yakından ilgili oldukları görülmektedir. Zira burada, Yüce Allah'ın ne kadar bağışlayıcı ve merhamet edici olduğuna, Hz. İbrahim'e kısır olan hanımından Hz. İshak'ı müjdelemesiyle; azabının ne kadar acı olduğuna ise Hz. Lût'un ahlaksız kavminin başına gelenlerin anlatılmasıyla işaret edilmiş bulunmaktadır.³¹

Diğer bir örnek ise Hicr sûresinin 26-44. âyetlerinde anlatılan Hz. Âdem kıssası ile ilgili pasajlardır. Kıssada insanın kuru balçıktan, cinlerin ise ateşten yaratıldığı, şeytanın, Hz. Âdem'e secde etmeyip, isyanından Yüce Allah'ı sorumlu tutması, kıyamete kadar mühlet istemesi ve şeytan ve yandaşlarının cehennemde olacakları gibi hususlar anlatılmaktadır. Sûrenin sibakında yaratmanın, Allah'a mahsus olduğu belirtildikten sonra şeytanın insanoğlunun düşmanı olduğu, insanların ona karşı uyanık olmasının gerekliliğini açıklamak için Hz. Âdem'in kıssası anlatılır. Böylece bir şeyin ilk defa yaratılması, kudretin yüceliğini daha iyi anlattığı için ahireti inkâr eden müşriklere dirilişin imkânını izah etmek ve ders vermek için Hz. Âdem'in yaratılışı örnek verilmektedir. Topraktan yaratılan insana, Allah'ın ruhundan üflemesinin bildirilmesi, meleklerle en şerefli varlığın maddi oluşumundan dolayı değil, meziyetlerinden ve ruh üflenmesinden dolayı üstün kılındığını açıklamaktadır. Ayrıca şeytanın ancak dalâlet ehli ve yanlışa eğilimi olanlar üzerinde etkisi olduğu³² ve müşriklerin liderleri ve taraftarlarının durumları açıklanmıştır.³³ Böylece Hicr sûresinde bahsedilen Hz. Âdem kıssası ile bir yandan müşriklerin kibir ve gururlarıyla şeytanın yolundan gittikleri ve neticede batıl yolda oldukları hem hatırlatılıp hem de uyarılırken; kendilerinin mecnun, şair ve kâhin olarak niteledikleri, değersizleştirmeye çalıştıkları Hz. Peygamber'in ve ona iman eden ashabın, Allah'ın koruması altında oldukları, hak yolda oldukları sürece muttakilerin cennette olacakları, Hz. Peygamber'e ve inananlara haber verilerek teselli edilmiştir. Diğer yandan ise bağlama uygun olarak, dirilişin imkânı, şeytanın ilahi huzurdan kovulduğu için vahye zarar veremeyeceği gibi temel meseleler bahsedilerek kıssa ile konu bütünlüğü sağlanmıştır.

Netice olarak farklı bağlamlarda anlatılan kıssaların muhtelif sûrelerde birçok defa zikredilmesi aslında tam bir tekrar olmamaktadır. Çünkü bu tekrarlar, Kur'an'ın hiçbir yerinde lafzî olarak aynen geçmemektedir. Tekrar edilen yerlerde, konunun siyakla alakalı olan tarafına değinilmek sûretiyle, bazı yerlerde ayrıntılı, bazı yerlerde ise daha farklı şekillerde olay anlatılmıştır. Tüm bunlarda belirleyici unsur yine siyak olmuştur. Bu sebeple tekrarlar sadece siyakın gerektirdiği oranda ele alınmışlardır. Ayrıca bu unsurlar, konuyla ve siyakla öylesine bütünlük sergilemişlerdir ki, o unsurun tekrar olduğu bile hissedilmemiştir.³⁴

1.4. Kur'an'da Bir Kıssanın Farklı Üslûplarla Anlatılmasından Dolayı Tekrarlanması

Kur'an'ı Kerim'de geçen bir konu veya o konuyla alakalı bir kelime bazen çeşitli üslûplarla anlatılabilmektedir. Kur'an'ın bu üslûp özelliği insanoğlunun bu tür açıklamalarda yer alan soyut manaları, müşahade edilen olaylar ve manzaralar eşliğinde yaşanan canlı bir hayata dönüştürmesini sağlar. Böylece muhatapları olayların vuku bulduğu alanlara çeker. Bu

³⁰ el-Hicr 15/49-50.

³¹ Seyyid Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, çev. İsmail Aslan (İstanbul: Ravza Yayınları, 1999), 183-184.

³² Ebû Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beirut: Dâru'l-Fikir, 1981), 19/182-195.

³³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân* (Beirut: el-Müessesetü'l-Risâle, 1994), 7/511-519.

³⁴ Mevdûdî, *Kur'an'ı Nasıl Anlayalım*, çev. Bekir Karlığa (İstanbul: İşaret Yayınları, 1991), 46-47; Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, 128-129.

sayede muhatap, olaylar ile bütünleşerek yaşanan hadiselerden etkilenip hislerini açığa çıkarır.³⁵

Kur'an'ın bu üslup özelliğine kıssalarda sıkça rastlanmaktadır. Mesela, Hz. Musa ile sihirbazların karşılaşmasının anlatıldığı hadisede Hz. Musa'nın, asasını yere attığı sırada yılanı dönüştüğüne dair âyetteki³⁶ ifadelerin farklı kelimelerle anlatılması buna örnek gösterilebilir. Tâhâ sûresinin 20. âyetinde asanın durumu ile ilgili "hayye" kelimesi kullanılırken, Neml sûresinin 10. âyetinde "cân", A'raf sûresinin 107. âyetinde ise "su'ban" kelimeleri geçer. Aslında bu kelimelerin hepsi asanın, yılanı dönüşmesini ifade eder. Fakat bu farklı isimlendirmeler, onun bazı değişik özelliklerini ortaya çıkarmaktadır. Bir diğer deyişle bu ifadeler, bahsedilen asanın üç ayrı durumudur. Şöyle ki, Tâhâ sûresinde yılanın iriliğini belirtmek için hayye, Neml sûresinde yılanın hareket kabiliyetindeki üstünlüğü ifade etmek için cân, A'raf sûresinde ise yılanın uzanıp kıvrılmasını göstermek için su'ban kelimeleri kullanılmıştır. Görüldüğü gibi, Kur'an kıssalarının bazı manzaralarında vaki olan tekrar, bir tek ifade ile anlatılması kolay olmayan değişik yönleri açığa çıkarmakta, böylece önemli bir fonksiyon icra etmektedir. Bu tarzda yapılan tekrarlar, her defasında, manzaranın yepyeni bir başka müşahhas unsuru ortaya konulmaktadır.³⁷

Diğer bir örnek ise aynı kıssanın, Hz. Musa'ya risalet verilmişinden hemen önce gerçekleşen Hz. Musa'nın uzaktan bir ateş görmesi ile ilgili sahnesidir. Bu olay Tâhâ, Neml ve Kasas sûrelerinde tekrarlanır. İlgili âyetler şöyledir:

*"Hani o bir ateş görmüştü de ailesine: Siz durun, ben bir ateş gördüm; belki ondan size bir kor (kabes) getirir yahut ateşle bir yol bulurum."*³⁸

*"Hani Musa ailesine : «Ben bir ateş gördüm, size ondan ya bir haber getireyim yahut ısınırınız diye tutuşturulmuş bir alev (şihab), bir kor (kabes) getireyim, ta ki ısınasınız» demişti."*³⁹

*"Mûsâ bu süreyi doldurup ailesiyle birlikte yolda giderken Tûr tarafında bir ateş gördü; ailesine, "Siz bekleyin; ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber yahut ısınmanız için bir parça ateş (cezve) getiririm" dedi."*⁴⁰

Hz. Musa, Medyen'den Mısır'a doğru ailesiyle birlikte giderken, Tur (dağı) tarafında bir ateş fark etmiştir. Kış ve gece dolayısıyla soğukta ve karanlıkta ilerlerken yolu da kaybettiği için ışığa, ısıya ve yolu bulmaya şiddetle ihtiyacı vardır.⁴¹ Kıssanın buraya kadarki kısmında Hz. Musa'nın amacı, kendisini ve ailesini ısındıracak bir malzeme bulmaktır. Bu durum, Hz. Musa'nın ateş görmesi ve onu ısınmak için almaya gitmesinden anlaşılabilir. Kıssanın bu kısmında, Hz. Musa'nın ısınmak için gittiği yerde ateşe dair kullandığı ifadelerde "kabes", "şihab" ve "cezve" kelimeleri kullanılmaktadır. Tâhâ sûresinde geçen kabes kelimesi, parlak ateş közü, kora, şihab, odun parçası, fitil gibi bir aracın ucundaki parlak ateşi ifade ederken, Kasas sûresinde geçen cezve kelimesi ise, yanmış odundan kalan alevi geçmiş ateş yani kül manasına gelmektedir. Dikkat edilirse bu üç âyette, Hz. Musa'nın ateş görmesi aynı lafızla zikredilmektedir. Çünkü ateş, dışarıda meydana gelen objektif bir durumdur. Bundan dolayı bu ifade de herhangi bir değişiklik yoktur. Hâlbuki aynı lafızlarla tekrar edilen ateşin nitelikleri arasında ise bazı ayrımların varlığı görülür. Bu durum, kıssada bahsedilen ateşin farklı bir boyutuna işaret eder ki, bu da kıssanın ilgili kısmının aynen bir tekrarı olmadığını gösterir.

Kıssayla ilgili bir diğer önemli husus ise gerçekten soğuk ve karanlığın çöktüğü bir gecede, çölde ailesi ile birlikte yola çıkıp, sonrasında yolunu kaybetmiş bir kimsenin uzaktan ateş görmesiyle, ailesine söylediği ve o anda zihninden geçirdiği his ve düşüncelerinin sahnelendiği âyetlerdeki lafızların tekrarlanmasında görülmektedir. Âyetlerden anlaşılan o ki,

³⁵ Kutub, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, 36.

³⁶ eş-Şuarâ 26/32.

³⁷ Yıldırım, "Kur'an'ı Kerim'de Kıssalar", 52.

³⁸ et-Tâhâ 20/10.

³⁹ en-Neml 27/7.

⁴⁰ el-Kasas 28/29.

⁴¹ Taberî, *Câmiu'l-beyan*, 8/650.

Hız. Musa'nın ateşin bulunduğu yerden elde etmeyi düşündüğü Őeyler henüz belli değildir. Onun benliğinde duyduğu ümitleri ve özlernleri sübjektif hisler olduğundan, içinden tahminler yürütmekte ve hatırından geçenleri sözlerine aktarmaktadır. Bu yüzden kendisinde bir tereddüt hâkimdir. Onun bu tereddüdü, Neml sûresindeki Şu ifadesinde de açıkça görölür: "*Size ondan ya bir haber getireyim yahut size bir alev bir kor getireyim.*"⁴² Bu ifadelerde, Hız. Musa'nın ne getireceği belli değildir. Getirebileceği Şeyleri bir tek fiille ifade etmesi mümkünken aynı fiili "*âti/getireyim*" Şeklinde ayrı ayrı kullanması da bunu ifade eder. Ayrıca her üç âyette gelen teracci (temenni) üslûbu da bu tereddüdü gösterir. Bundan dolayı âyetlerdeki bu ifadeler, Hız. Musa'nın iç dünyasında hissettiği sübjektif duygu ve temenniler olduğundan aradaki mahiyet farkına çok açık işaret eden farklı lafızlarla tekrarlanmıştır. Bu da aynı ateş motifinde olduğu gibi kıssanın ilgili kısmını tekrar olmaktan çıkarmaktadır. Neticede Kur'an, aynı kıssadaki ateş motifini, farklı üslûplarla değişik sûrelerde tekrarlayarak, ateşin bu boyutlarını görme imkânı vermiş olmaktadır. Ayrıca kıssada Hız. Musa, söylediklerinin bir kısmını içinden geçirmiş, bir kısmını ise diliyle ifade etmiş de olabilir. İşte tekrarlardaki bu üslûp değişikliği içinde Kur'an, bütün ayrıntıları ayrı ayrı yerlere dağıtmak sûretiyle bunları bize bildirmiş olmaktadır.⁴³

1.5. Kıssaların Nüzul-Sîret İlişkisi Sebebiyle Tekrarlanması

Kur'an-ı Kerim yirmi üç yıl boyunca muhatapın içinde bulunduğu sosyo-psikolojik, kültürel, siyasal, ekonomik, dini durumlara istinaden indirilen ilahi bir hitaptır. Böylesi canlı bir ortamda âyetler, bazen görünür bir nedene, bazen de muhatapların zihinlerinde yer alan bir soru veya probleme cevap olarak nazil olmuştur. Bu itibarla, Kur'an'ın sağlıklı bir Şekilde anlaşılabilmesi için öncelikle nazil olduğu döneme gidilmesi gerekir. Böyle olunca olgu-nass ve hitap-muhatap diyalektiğinin yeniden kurgulanmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Zira Kur'an'ın, insanın güçlü bir din telakkisini tesis etmede fonksiyonel bir rol üstlenmesi, ilk muhataplar tarafından nasıl anlaşıldığının ortaya çıkarılması ile yakından ilgilidir. Çünkü âyetleri ilk indirildiği bağlamından soyutlayarak anlama ve yorumlama teşebbüsü, her zaman diliminde âyetleri anlamlandırma ve anlam dayatması riskini doğurmaktadır. Böyle bir bakış açısı çoğu zaman insan tabiatını güçlendiren bir din telakkisi yerine, yapay ve insan tabiatını sınırlandıran bir anlayışın doğmasına sebebiyet verir. Bu hakikati, söz konusu âyetin özgün bağlamında anlaşılabilmesi sonucu meydana gelen yanlış istidlal ve onun hakikate te'vil edilme çabalarında görmek mümkündür.⁴⁴ Bu yüzden, tarihin belli bir zamanında ve mekânında indirilmesi sona ermiş âyetlerin, günümüze ışık tutacak yönlerini tespit etmede başat olarak ilk nazil olduğu ortamı dikkate alarak okumanın, âyetlerdeki mesajların doğru bir Şekilde anlaşılmasına ve anlam kargaşasının önüne geçmesine katkı sağlayacağında Őüphesizdir.

Őüphesiz nüzul dönemi dikkate alınarak Kur'an kıssalarının okunması da Hız. Peygamber'e ve inananlara anlatılan geçmiş Peygamberlerin kıssalarının indiği ortamdaki karşılığının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Çünkü kıssalar, bir yandan tarihin belli bir zaman diliminde yaşamış Peygamberlerden birini hikâye ederken, diğer yandan Hız. Peygamber'in yaşadıkları ile bu kıssalar arasında bir münasebet kurarak bizzat onu anlatır. Böylece kıssaların indikleri zaman ile Hız. Peygamber'in hayatının önemli bir bölümünün, kıssaların nüzul tarihi ve Őartları içerisinde adeta özdeşleştiği ve karşılık bulduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim Őatıbî, kıssaların Hız. Peygamber'in hayatı ile olan bu münasebetini Mü'minûn sûresi bağlamında anlatırken Őunları söylemiştir:

"Kur'an'da Hız. Nûh, Hız. Hûd, Hız. Sâlih, Hız. Lût, Hız. Şuayb, Hız. Musa ve Hız. Harun gibi Peygamberlerle ilgili kıssalar aktarılmıştır. Bu kıssalar, Hız. Peygamber'i teselli ve yüreğini güçlendirme maksadına matuftur. Çünkü Hız. Peygamber, kâfirlerin/müşriklerin inkârda ısrarcı davranmaları ve farklı Şekillerde risaleti yalanlamaları sorunuyla karşılaşmış, buna

⁴² en-Neml 27/7.

⁴³ Yıldırım, "Kur'an'ı Kerim'de Kıssalar", 56-57.

⁴⁴ Ali Parlak, "Esbâb-ı Nuzûl Bağlamında Hârût ve Mârût Kıssasının Mahiyet Analizi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55/1 (2014), 2-3.

bağlı olarak Kur'an'da, Hz. Peygamber'in yaşadığı tecrübelerle örtüşen olayları muhtevî bir kıssa anlatılmıştır. Bu yüzden, tek bir kıssa Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu durum değişmesine göre farklı şekillerde aktarılmıştır..."⁴⁵ Bu durum, Kur'an'daki her kıssa ile vakıa arasında mutlak bir ilişkinin söz konusu olduğunu ve her kıssanın süreden ve siyerden bağımsız olarak yorumlanamayacağını gösterir.⁴⁶ İşte kıssalar, Hz. Peygamber'in sîreti ile aralarındaki bu münasebetten dolayı mükerreren anlatılır. Örneğin Hz. Nûh kıssasının indirildiği zaman ile Hz. Peygamber' in içerisinde bulunduğu psiko-sosyal durum mukayese edildiğinde kıssanın aynı tarihsel evreye ait olduğu görülür. Nitekim bu kıssa, ilk defa Necm sûresinde anlatılmıştır. Necm sûresi, Mekke döneminin ilk yıllarında indirilen bir sûredir. Bu sûrenin nazil olduğu dönem; müşriklerin, Hz. Peygamber için mecnun, sihirbaz gibi çeşitli iftira ve ithamlarda buldukları, işkencenin tüm hızıyla devam ettiği bir zamana denk gelmektedir.⁴⁷ İşte Yüce Allah, Hz. Nûh kıssasıyla Mekkelilere, bu baskı ve zulümden vazgeçmelerini; aksi takdirde Mekke'ye benzer bir coğrafyada ikamet eden; denizle hiçbir alakası olmayan; böyle olduğu halde sonları boğulmak olan Nûh kavmi üzerinden anlatarak onları uyarmıştır. Böylece Hz. Nûh'un azgın, kendini beğenmiş, hakka ve hakikate karşı tüm duyu organlarını kapatmış olan halkına yapılanın pekâlâ Mekkelilere de yapılabileceği⁴⁸ bu kıssa ile hatırlatılarak onlara âdeti bir ultiyatonda bulunulmuştur.

Hz. Peygamber'in sîreti ile paralellik arz eden başka bir örnek ise Hz. Yûnus kıssasıdır. Kur'an'da Hz. Yûnus'tan ilk defa, balık sahibi manasına gelen "sâhibü'l-hût" sıfatıyla bahsedildiği zaman dilimi ile Hz. Peygamber'in içerisinde bulunduğu zor durum dikkate alındığında her iki peygamberin pozisyonlarının birbirine çok benzer olduğu fark edilecektir. Çünkü Hz. Yûnus kıssasının ilk geçtiği Kalem sûresi, Müslümanların bunaldıkları ve bundan dolayı Mekke'yi terk edip başka yerlere gitmeyi planladıkları bir döneme tekabül etmektedir.⁴⁹ İşte Kur'an, bu âyetler ile Hz. Peygamber'e, Hz. Yûnus'un başından geçenleri anlatarak inkâr ehline boyun eğmemesini, taviz vermemesini ve sabırsızlık göstererek kavmini bırakmamasını, iftiralar karşısında Hz. Yûnus gibi öfkeyle dolu olmamasını⁵⁰ hatırlatmaktadır. Ayrıca bu surede Hz. Peygamber'e sabırlı olması, ümitsizliğe ve aceleciliğe kapılmaması telkin edilmiştir.

Netice olarak Kur'an kıssalarının hiçbiri nazil olduğu devredeki tarihsel şartlardan soyutlanarak anlatılmamıştır. Çünkü her bir kıssanın o zamanki tarihsel duruma benzer bir yönü vardır. Bu da kıssaların gerekli durumda Hz. Peygamber'in sîreti ile eş zamanlı indirilmesine⁵¹ ve tekrarlanmasına sebep olmuştur. Ancak yinelenen bu kıssalar, Hz. Peygamber'in hayatının farklı safhalarına denk gelmektedir. Bu durum, zikredilen kıssaların geçtikleri yerlerde aynen tekrarlanmadıklarını ifade eder.

1.6. Kıssaların Hz. Peygamber'i ve Müslümanları Teselli Etmek İçin Tekrarlanması

Kur'an'da kıssaların tekrar edilme sebeplerinden bir diğeri de Hz. Peygamber'in ve ona iman eden Müslümanların, Mekkeli müşrikler tarafından maruz kaldıkları sıkıntılara katlanmalarını sağlamak ve teselli etmektir. Bir toplumun inanç ve davranışlarında esaslı

⁴⁵ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî el-Gırnâtî, *el-Muvâfakât fî Usûli's-Şeria*, thk. Ebu Ubeyde bin Hasan Âl-i Selman (B.y: Dâr-u İbn Affan, 1997), 4/274.

⁴⁶ İshak Doğan, "Nüzûl Ortamı-Sûre-Kıssa İlişkisi (Kalem Sûresi Örneği)", *Din ve Bilim - Muş Alparlan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/1 (2019), 120.

⁴⁷ el-Âl-i İmrân 3/33-34; el-En'âm 6/84; el-A'râf 7/59-64; et-Tevbe 9/70; el-Yûnus 10/71-73; el-Hûd 11/25-49; el-İbrâhîm 14/9-18; el-İsrâ 17/3; el-Meryem 19/58; el-Enbiyâ 21/76-77; el-Hacc 22/42-44; el-Mü'minûn 23/23-30; el-Furkân 25/37; eş-Şu'arâ 26/105-122; el-Ankebût 29/14-15; el-Ahzâb 33/7-8; es-Sâffât 37/75-82; es-Sâd 38/12-14; el-Mü'min 40/5-6; eş-Şûrâ 42/13; el-Kâf 50/12-14; ez-Zâriyât 51/46; en-Necm 53/52; el-Kamer 54/9-16; el-Hadîd 57/26; et-Tahrîm 66/10; el-Hâkka 69/11-12; en-Nûh 71/1-28.

⁴⁸ Mehmet Mahfuz Söylemez, "Kur'an-Tarih İlişkisi Üzerine" *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (Aralık 2017), 26-27.

⁴⁹ Ebûl-Muhammed el-Hüseyn b. Mesud b. Muhammed el-Beğavî, *Meâlimu't-tenzil fî tefsiri'l-Kur'ân* (Riyad: Dâru Tayyibe, h.1409), 3/113.

⁵⁰ Doğan, "Nüzûl Ortamı-Sûre-Kıssa İlişkisi (Kalem Sûresi Örneği)", 134.

⁵¹ Söylemez, "Kur'an-Tarih İlişkisi Üzerine", 29.

değişiklikler yapmak gayesiyle onların karşısına çıkmak büyük riskler doğurabilir. Çünkü inançlarını ve alışkanlıklarını değiştirmeme konusunda kararlı olan toplumlar, bu durumu değiştirmek isteyenler üzerinde baskı kurmak isterler. Nitekim Cahiliye âdetini değiştirip yerine İslâm akidesini getirmek isteyen Hz. Peygamber de içinde yetiştiği toplum tarafından maddi ve manevi baskılara maruz kalmıştır.⁵² Kur'an, birçok âyetinde Hz. Peygamber'in, Mekkeli müşrikleri İslam dinine davet ederken yaşadığı bu sıkıntı ve zorluklara değinmiştir. Mesela, Hicr sûresinde Mekkeli müşriklerin, Hz. Peygamber'e yönelik "Ey kendisine vahiy gelen adam! Sen kesinlikle cinlere kapılmış birisin!"⁵³ sözleri ile Enbiyâ sûresinde geçen "Hayır, bunlar karma karışık yalancı düşlerdir. Hayır, onu kendisi uydurdu; hayır, o bir şairdir."⁵⁴ ifadeleri açıkça bu duruma işaret etmektedir.

Doğup büyüdüğü topraklarda kendi halkı tarafından böylesi acımasız ve orantısız muamele görmesi Hz. Peygamber'i derinden üzmekteydi. Aynı şekilde Hz. Peygamber'e iman eden Müslümanlar da benzer muamelelere maruz kalıyorlardı. İşte bu yüzden Yüce Allah, Hz. Peygamber'in ve Müslümanların içinde buldukları sıkıntılı süreci aşabilmeleri için,⁵⁵ diğer Peygamberlerin kıssalarını O'na ve Müslümanlara tekraren anlatmıştır.⁵⁶ Nitekim Hûd sûresindeki şu âyet bu hususa açıkça işaret etmektedir: "Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini (tatmin ve) teskin edeceğimiz her haberi sana anlatıyoruz. Bunda sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir."⁵⁷ Böylece Yüce Allah, anlattığı kıssalarla Hz. Muhammed'in ve ona inananların sabrını artırmak, karşılaştıkları sıkıntılara katlanabilmelerini ve bu sıkıntılarını aşabilmelerini sağlamak istemiştir.⁵⁸ İşte Yüce Allah, bu gayeye matuf olarak, gerek kıssalar ile gerekse mücerret âyetlerle muhataplarına, her daim Peygamberlerin muvaffak ve muzaffer olacaklarını, inkâr edenlerin ise helak ile yok edileceklerini tekrar tekrar hatırlatmıştır.⁵⁹

1.7. Tarihsel Olarak İnsan Davranışlarının Döngüsel Olmasından Dolayı Kıssaların Tekrarlanması

İnsanoğlu bir toplum içerisinde var olan, hayatını devam ettiren bir varlıktır. İnsanın bu sosyal yapısı, onun bir toplum içerisinde yaşamasını mecburi kılmıştır. Bundan dolayı "münzevî insan" yani toplum hayatından yalıtılarak tek başına hayat süren bir insan modeli ancak soyut olarak zihnen düşünülmüş veya sadece öykülere konu olmuştur.⁶⁰

İnsanların bilinçli birliktelikleri ile meydana gelen toplum ise, son derece grift ve karmaşık bir yapıya sahip olup, uçsuz bucaksız bir ilişkiler ağı olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda şekilsiz ve düzensiz bir toplum hiçbir zaman var olmamıştır. Bundan dolayı her toplumun bir şekli, yerleşmiş örf ve adetleri, uygulamaya geldikleri kural ve kanunları bulunur. Diğer taraftan ise her toplum sürekli bir kevn ve fesat içindedir. Çünkü her şeyden önce toplumu oluşturan bireyler değişirler. Zamanla da toplumun yapısı, teşkilatı, gelenek ve görenekleri vb. unsurlar değişir.⁶¹ Bu açıdan değişim, insan topluluklarının en önemli temel karakteristiğini oluşturmaktadır.⁶²

Tarih içerisinde toplumsal değişim ile ilgili farklı yaklaşımlar ileri sürülmüştür. Bu yaklaşımlardan birisi "döngüsel tarih" anlayışıdır. Bu anlayış, belirli dönemlere göre aksiyon gösteren ve tarihte, tabiatta olduğu gibi tekrarların öne çıktığını vurgular. Buna İbn Haldûn'un

⁵² Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'da Kıssa Terapisi -Hz. Peygamberin Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2004), 73.

⁵³ el-Hicr 15/6.

⁵⁴ el-Enbiyâ 21/5.

⁵⁵ Kasapoğlu, "Kur'an'da Kıssa Terapisi -Hz. Peygamberin Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması", 75-76.

⁵⁶ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, 263.

⁵⁷ el-Hûd 11/120.

⁵⁸ Kasapoğlu, "Kur'an'da Kıssa Terapisi -Hz. Peygamberin Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması", 73.

⁵⁹ Kutup, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, 151.

⁶⁰ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2010), 18.

⁶¹ Günay, *Din Sosyolojisi*, 19.

⁶² Günay, *Din Sosyolojisi*, 31, 358; ayrıca bk. Enver Bayram, Hasan Coşkun, "Kur'an Kıssaları Bağlamında Sosyal Değişim-Helak Münasebeti", *Tokat İlmîyat Dergisi* 8/2 (2020), 477.

toplumsal hayattaki döngüsel veya devirsel tarih anlayışı örnek verilebilir.⁶³ İbn Haldûn'a göre tüm varlıklar bozulup yok olmaya mahkûmdurlar. Ona göre uluslar, canlılar gibidir. Bu uluslar, en güçlü asabiyet sahibi topluluklar tarafından inşa edilirler. Her bireyin bir ömrü olduğu gibi ulusun ve onu inşa eden toplumunda bir eceli vardır. Onlar da canlılar gibi doğarlar, büyürler ve yok olurlar.⁶⁴ Yine İbn Haldûn'a göre zamanın değişmesi ile farklı kavimlerin ahvalinin değişmesi kaçınılmazdır. Ona göre milletlerin ve âlemin ahvali, toplulukların yaşantıları, gelenekleri ve dini durumları istikrarlı bir şekilde devam etmez. Zaman ilerledikçe meydana gelen bu vetire, farklılaşmaya doğru gider, değişir ve bir halden başka bir hale dönüşür. Bu durum insanlar, şehirler ve devletler için de böyledir. Çünkü Allah'ın kulları arasında koyduğu geçerli sünneti budur.⁶⁵

Toplumsal değişim ile ilgili diğer bir yaklaşım ise "çizgisel tarih" anlayışıdır. Bu anlayış ise, tarihin sıfırdan başladığını ve belli bir amaca doğru ilerlediğini savunur. Dolayısıyla her iki tarih görüşü, kaynakları ve argümanları bakımından birbirinden farklılaşır.⁶⁶ Bu iki yaklaşım arasında Kur'an'ın, toplumsal değişim konusunda ilerlemeci/doğrusal anlayışa değil, çevrimsel/döngüsel yaklaşıma daha yakın olduğu söylenebilir.⁶⁷

Bu yaklaşımı Kur'an'ın toplumsal değişime işaret eden birçok âyetinde görmek mümkündür. Çünkü toplumsal değişim, Kur'an'ın da üzerinde önemle durduğu konulardandır. Kur'an'da toplumsal değişmeye işaret eden tağyir,⁶⁸ tebdil,⁶⁹ tedâvül,⁷⁰ inkilâp,⁷¹ tahvil,⁷² tahrif,⁷³ tasrif⁷⁴ gibi birçok kelime vardır. Bu kelimeler içerisinde Kur'an'da toplumsal değişimi en açık şekilde ifade eden kavramların biri tağyir kelimesidir.⁷⁵ Bu kelime, Kur'an'da birisi Ra'd⁷⁶ diğeri Enfal sûresi olmak üzere iki yerde "değiştirme" manasında geçmektedir.⁷⁷ Tağyir kelimesinin zikredildiği bu âyetlerde, toplumsal değişimin önemli yönlerine vurgu yapılır. Bahsedilen bu âyetler kavim ve nefis kelimeleriyle birlikte değerlendirildiğinde ise sosyal değişimin ferdi ve sosyal boyutunu vurgular. Tağyir kelimesinin geçtiği bu iki âyet, toplumsal değişmeyi, ferdi değişimle birlikte düşünmenin gerekliliğini savunur. Toplumsal değişmeyi, ferdin, toplumun ve Allah'ın iradesini dikkate alarak açıklar.⁷⁸ Bu itibarla Kur'an'ın tarihe bakışının, batıda gelişen lineer (çizgisel) tarihin aksine, döngüsel bir tarih anlayışı sunduğu söylenebilir.⁷⁹

Kur'an'da toplumsal değişimin en somut göstergelerinden biri de geçmiş Peygamber kıssalarıdır. Çünkü Kur'an, evveliyetle bütün Peygamberlerin toplumlarda meydana getirmek istediği değişim mücadelesinin örnekleriyle doludur. Bütün Peygamberler, her çağda ilahi esaslardan sapan toplumları, bu esaslara uygun bir şekilde yaşamaya davet etmişlerdir. Bu itibarla İlahi esaslara göre yaşantılarını uyarlayan bir toplum meydana getirebilmek için

⁶³ Muhammet İrgat, *Tarihselcilik Düşüncesi Bakımından İbn Haldûn* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 132-133.

⁶⁴ Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000), 70-71.

⁶⁵ Ejder Okumuş, *Toplumsal Çöküş Teorileri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 14.

⁶⁶ İrgat, *Tarihselcilik Düşüncesi Bakımından İbn Haldûn*, 18.

⁶⁷ Enver Bayram-Hasan Coşkun, "Kur'an Kıssaları Bağlamında Sosyal Değişim-Helak Münasebeti", 480.

⁶⁸ er-Ra'd 13/11.

⁶⁹ el-Bakara 2/108.

⁷⁰ el-Âl-i İmrân 3/140.

⁷¹ eş-Şu'arâ 26/227.

⁷² el-İsrâ 17/56.

⁷³ el-Bakara 2/75.

⁷⁴ el-A'râf 7/58.

⁷⁵ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'da Tağyir Olgusu-Bireysel ve Toplumsal Değişim", *Ekev Akademi Dergisi* 10/27 (2006), 56.

⁷⁶ er-R'ad 43/11.

⁷⁷ Abdülbaki, Muhammed Fuad, "Tağyir", *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kurân'il-Kerim* (Dımeşk: Daru'l-Fikr, 1995), 207-208.

⁷⁸ Kasapoğlu, "Kur'an'da Tağyir Olgusu -Bireysel ve Toplumsal Değişim", 56; ayrıca bk. Ali Yıldırım, *Kur'an-ı Kerim'de Tağyir Kavramının Semantik Analizi* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 23.

⁷⁹ Söylemez, "Kur'an-Tarih İlişkisi Üzerine", 20.

sosyal değişimin başat aktörleri olmuşlardır.⁸⁰ Tarih boyunca peygamberler aracılığıyla gerçekleştirilmek istenen bu sosyal değişime karşı çıkan kavimler ise helak olmuşlardır. Çünkü bir toplum, kendisinde var olan iyi hasletleri bırakıp isyana girmedikçe; Yüce Allah, onların elindeki nimetleri değiştirmemiş, onları bunlardan mahrum bırakmamıştır. Dolayısıyla bir toplum, Yüce Allah'ın koyduğu prensiplere itaat etmeyi sürdürdüğü sürece, iktidar ve nimet sahibi olmaya devam etmiştir. Ancak bir toplum da ahlaksızlığa, fenalığa, haksızlığa yönelerek Allah'a isyan edip, ilahi prensiplere aykırı davranış sergiler ve arzularının esiri haline gelirse, o zaman sahip olduğu nimetlerden mahrum kalır ve hüsrana uğramış olur. Böylece, toplumsal düzen yıkılmış, iman bağları kopmuş ve dağılmış bir hal alır.⁸¹

Bu sebeple Peygamberler ile kavimleri arasında cereyan eden mücadeleler, bize tarihte olduğu gibi kıssalarda da döngüsel tarih anlayışının hâkim olduğunu göstermektedir. Çünkü her çağda peygamberler ile kavimleri arasında geçen benzer olaylar tekrar etmekte, insandaki maddi ve manevi iniş-ıkışları, yükseliş ve öküřleri⁸² aynı mevsimlerin tekerrür etmesi gibi⁸³ tarih içerisinde benzer biçimlerde yeniden yaşanmaktadır. Bundan dolayı Kur'an, bu değişmez gerçekleri, insanla ilgili risalet ve davet tarihinin ortak noktalarını, ilahi buyruklar karşısında insanoğlunun olumlu ve olumsuz tutumlarını muhataplarına anlatırken, bir tekrar durumu ortaya çıkmaktadır. İşte kavimlerin birbirine benzer bu karakteristik tavırları, kıssalarda aynı mesajların tekrar keyfiyetini lüzumlu kılmıştır.⁸⁴ Fakat şunu belirtmek gerekir ki bu tekrarlar, kıssalarda yaşanılan hadiselerin aynısı ile anlatıldığı anlamına gelmemektedir. Çünkü söylenen sözler ile gerçekleşen eylemler, her ne kadar benzer mahiyette olsa da, itiraz eden insanlar ile bu itirazlarla mücadele eden peygamberlerin farklılık arz etmesi anlatılan kıssayı tekrar olmaktan çıkarılmıştır.

Sonuç

Bu çalışmanın neticesinde bazı peygamber kıssalarının Kur'an'da defalarca anlatılmasının çeşitli sebeplerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeplerden biri, birbirinden farklı zaman ve mekânlarda yaşamış olan Peygamberlerin toplumlarıyla giriştikleri mücadelede güttükleri amaçların bir olmasıdır. Bu durum, bahsi geçen Peygamberlerden sadır olan ilkelerde bir benzerlik meydana getirmiştir. Bu da Kur'an'da kıssaların tekrarlanmasına neden olmuştur.

Kur'an'da kıssaların bir bütün olarak değil de pasajlar halinde sunulması da kıssanın tekrarlanmasının başka bir sebebidir. Kur'an'da kıssalar, Yüsus kıssası hariç bütün bir şekilde aynı yerde zikredilmemiştir. Bazı yerlerde özet bazı yerlerde ise daha detaylı bir şekilde ve kesitler halinde sunulmuştur. Bu da kıssalarda tekrara sebep olmuştur. Ancak her bir kesit zikredildiği sûrede aynı şekilde değil farklı bir boyutu ile ele alınmıştır.

Herhangi bir kıssada anlatılan bir hadisede geçen bir kelimenin, kıssanın tekrar edildiği farklı surelerde bazen çeşitli şekillerde ifade edildiği olmuştur. Mesela Hz. Musa kıssasında bir mucize olarak asânın yılanaya dönüşmesinde asâ, üç farklı surede üç değişik kelime ile zikredilmiştir. Ancak her surede asânın değişik bir özelliğine dikkat çekilmiştir. Bu durum, belağat açısından kıssaya ayrı bir çeşitlilik, güzellik ve zenginlik katmıştır.

Kur'an'da geçen kıssalar tetkik edildiğinde bunların Hz. Peygamber'in hayatı ile bir benzerliklerinin olduğu görölmektedir. Mesela Yünus kıssasında Hz. Yünus'un, halkı tarafından kabul görmemesi neticesinde kızarak toplumunu terk etmesi hadisesi, Hz. Peygamber'in halkı tarafından eziyete uğradığı bir döneme denk düşer. İşte bu kıssa, Hz. Peygamber'e anlatılarak Hz. Yünus gibi bir tutum içerisine girmemesi, bütün bu zorluklara sabretmesi istenmiştir. Bundan dolayı Hz. Yünus kıssası, Hz. Peygamber'in nübüvveti döneminde farklı surelerde gerek tikçe tekrarlanmıştır.

⁸⁰ Kasapoğlu, "Kur'an'da Tağyir Olgusu -Bireysel ve Toplumsal Değişim", 56.

⁸¹ Kasapoğlu, "Kur'an'da Tağyir Olgusu -Bireysel ve Toplumsal Değişim", 56.

⁸² şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*, 234.

⁸³ Muhammed Abay, *Kur'an Kıssaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 61.

⁸⁴ Abay, *Kur'an Kıssaları*, 61.

Kissaların Kur'an'da tekrar edilmesinin nedenlerinden biri de tarihi süreçte uğradıkları psikolojik baskılardan, ekonomik boykotlardan ve önce hakaretle başlayan daha sonra işkenceye dönüşen zulümden bunalan ve yorulan Hz. Peygamber'i ve ona inanan mü'minleri teselli etmek, düşen motivasyonlarını yükseltmek ve yürüdükleri bu kutlu yolda bıkmadan usanmadan devam edebilmelerini sağlamak içindir. Bundan dolayı kissalar gerek duyuldukça tekrar edilmiştir.

Yine insanoglunun yaşadığı dönemin, içinde bulunduğu fiziki şartların değişmesine rağmen ahlakının (yaratılışının) aynı kalması, Kur'an'da kissaların tekrarlanmasının diğer bir sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı her ne kadar koşullar farklılaşsa da insanın tutum ve davranışlarının değişmemesi Kur'an'da aynı hadiselerin tekrar tekrar anlatılması sonucunu doğurmuştur.

Sonuç olarak çalışmada kissalarda yinelenen kısımların çeşitli nedenlerden dolayı Kur'an'da yer aldıkları, aynen tekrar edilmedikleri ve küssaya bir farklılık, yenilik ve çeşitlilik kattığı görülmüştür. Ayrıca her tekrarlanan olayın veya konunun geçtiği surelerde anlamsız, lüzumsuz ve usandırıcı bir şekilde tekrarlanmadığı sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Abay, Muhammed. *Kur'an Kissaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Abdülbâki, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1995.
- Albayrak, Halis. *Kur'an Bütünlüğü Üzerine*. İstanbul: Şule Yayınları, 2020.
- Bayram, Enver-Coşkun, Hasan. "Kur'an Kissaları Bağlamında Sosyal Değişim-Helak Münasebeti". *Tokat İlimiyat Dergisi* 8/2 (2020), 473-495.
- Beğavî, Ebûl-Muhammed el-Hüseyin b. Mesud b. Muhammed. *Meâlimu't-tenzil fi tefsiri'l-Kur'ân*. Riyad: Dâru Tayyibe, 1989.
- Doğan, İshak. "Nüzûl Ortamı-Sûre-Kıssa İlişkisi (Kalem Sûresi Örneği)". *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/1 (2019), 115-139.
- Draz, M. Abdullah. *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*. çev. Suat Yıldırım. İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.
- İbn Haldûn. *Mukaddime*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007.
- İrğat, Muhammet. *Tarihselcilik Düşüncesi Bakımından İbn Haldun* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Karaman, Hayreddin vd.. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'da Tağyir Olgusu-Bireysel ve Toplumsal Değişim", *Ekev Akademi Dergisi* 10/27 (2006), 51-64.
- Kiraz, Celil. "Peygamberlerin Mesajlarındaki Birlik ve Bütünlük". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2001), 241-258.
- Kongar, Emre. *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman v.d. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Kutub, Seyyid. *Kur'an'da Edebî Tasvir*, çev. İsmail Aslan. İstanbul: Ravza Yayınları, 1999.
- Okumuş, Ejder. *Toplumsal Çöküş Teorileri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- Parlak, Ali. "Esbâb-ı Nuzûl Bağlamında Hârût ve Mârût Kıssasının Mahiyet Analizi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55/1 (2014), 1-16.

- Sofuoğlu, Mehmet. *Tefsire Giriş*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. "Kur'an-Tarih İlişkisi Üzerine" *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (Aralık 2017), 13-44.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'an*. Beyrût: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1971.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî. *el-Muvâfakât fî Usûli's-Şerîa*, thk. Ebu Ubeyde bin Hasan Âl-i Selman. 7 Cilt. B.y: Dâr-u İbn Affan, 1997.
- Şengül, İdris. *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*. Ankara: Otto Yayınları, 2019.
- Ünver, Mustafa. "Kur'ani Siyakın Metinsel Boyutları Üzerine Yeni Bir Öneri". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1996), 239-270.
- Yıldırım, Suat. "Kur'an'ı Kerim'de Kıssalar". *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3 (1979), 37-63.
- Yıldırım, Suat. "Kur'an'ı Kerim'in Muhtevası". *Vahyin Nuzûlünün 1400. Yılında Hz. Muhammed (s.a.v) -Milletlerarası İlmî Toplantı-* (2011), 289-326.
- Abay, Muhammed. *Kur'an Kıssaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Abdulbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1995.
- Albayrak, Halis. *Kur'an Bütünlüğü Üzerine*. İstanbul: Şule Yayınları, 2020.
- Baş, Erdoğan. *Kur'an'ın Üslûbu ve Tekrarlar*. İstanbul: Pinar Yayınları, 2003.
- Bayram, Enver-Coşkun, Hasan. "Kur'an Kıssaları Bağlamında Sosyal Değişim-Helak Münasebeti". *Tokat İlmîyat Dergisi* 8/2 (2020), 473-495.
- Beğavî, Ebûl-Muhammed el-Hüseyin b. Mesud b. Muhammed. *Meâlimu't-tenzil fi tefsiri'l-Kur'ân*. Riyad: Dâru Tayyibe, 1989.
- Doğan, İshak. "Nuzûl Ortamı-Sûre-Kıssa İlişkisi (Kalem Sûresi Örneği)". *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/1 (2019), 115-139.
- Draz, M. Abdullah. *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*. çev. Suat Yıldırım. İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006.
- Erbaş, Ali. *Kur'an'daki Tekrarlar ve Hikmetleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.
- İrğat, Muhammet. *Tarihselcilik Düşüncesi Bakımından İbn Haldun* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Karaman, Hayreddin vd.. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'da Tağyir Olgusu-Bireysel ve Toplumsal Değişim", *Ekev Akademi Dergisi* 10/27 (2006), 51-64.
- Kiraz, Celil. "Peygamberlerin Mesajlarındaki Birlik ve Bütünlük". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2001), 241-258.
- Kongar, Emre. *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. çev. Hayrettin Karaman v.d. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Kutub, Seyyid. *Kur'an'da Edebî Tasvir*, çev. İsmail Aslan. İstanbul: Ravza Yayınları, 1999.
- Okumuş, Ejder. *Toplumsal Çöküş Teorileri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an Dili ve Retoriği*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.

- Parlak, Ali. "Esbâb-ı Nuzûl Bağlamında Hârût ve Mârût Kıssasının Mahiyet Analizi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55/1 (2014), 1-16.
- Sofuoğlu, Mehmet. *Tefsire Giriş*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. "Kur'an-Tarih İlişkisi Üzerine" *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (Aralık 2017), 13-44.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'an*. Beyrût: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1971.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî. *el-Muvâfakât fî Usûli's-Şerîa*, thk. Ebu Ubeyde bin Hasan Âl-i Selman. 7 Cilt. B.y: Dâr-u İbn Affan, 1997.
- Şengül, İdris. *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*. Ankara: Otto Yayınları, 2019.
- Ünver, Mustafa. "Kur'ani Siyakın Metinsel Boyutları Üzerine Yeni Bir Öneri". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1996), 239-270.
- Yıldırım, Suat. "Kur'an'ı Kerim'de Kıssalar". *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3 (1979), 37-63.
- Yıldırım, Suat. "Kur'an'ı Kerim'in Muhtevası". *Vahyin Nuzûlünün 1400. Yılında Hz. Muhammed (s.a.v) -Milletlerarası İlmî Toplantı-* (2011), 289-326.